İSMÂİL BİN HAMMÂD BİN EBÛ HANÎFE

Fıkıh âlimi. Hanefî mezhebinin büyük âlimlerindendir. İmâm-ı a’zamın (radıyallahü anh) torunudur. Künyesi, Ebû Hayyân veya Ebû Abdullah’tır. Basra, Rakka ve Bağdâd’ın doğusunda kadılık yaptı. O devirde dedesi Ebû Hanîfe’nin (radıyallahü anh) mezhebini en iyi bilen İsmail bin Hammâd (radıyallahü anh) idi. Genç yaşta 212 (m. 827) senesinde vefât etti. Bağdâd’da dedesinin yanına defn edildi.

Dedesi İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’ye yetişemeyen İsmail bin Hammâd, ilmi ilk önce babası Hammâd bin Ebû Hanîfe’den aldı. Babasından başka; Mâlik bin Mugaffel, Ömer bin Zer, Muhammed bin Abdurrahmân bin Ebî Zi’b, Kâsım bin Main ve Ebû Şihâbi’l-Hannâd’dan ilim tahsil edip, rivâyette bulundu. Hasen bin Ziyad’dan fıkıh öğrendi.

194 (m. 810) senesinde Halife Muhammed el-Emîn tarafından Kâdı Muhammed bin Abdullah el-Ensârînin yerine, Bağdâd’ın doğu kısmına (Resâfe’ye) kadı ta’yin edildi. Daha sonra 210 (m. 825) yılında Basra’ya kadı oldu. Îsâ bin Ebân’ın kadılığa ta’yiniyle, bir sene sonra o vazîfeden alındı. Basra’ya tekrar kadı ta’yin edildiği zaman, yolda gelirken felç oldu. İzin isteyip vazîfeden ayrıldı. Çok geçmeden de vefât etti. Dünyâya değer vermemesi, ibâdete düşkünlüğü, verdiği hükümlerde isâbet ve adâleti, dîninin sağlamlığı, ince mes’elelere vukûfiyeti ve güzel ahlâkı ile örnek oldu.

İsmail bin Hammâd’dan, Gassan bin Mufaddal el-Gulâbî, Ömer bin İbrâhîm es-Sekafî, Sehl bin Osman el-Askerî, Abdülmü’min bin Ali er-Râzî gibi âlimler ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Ebû Sa’îd Berde’îde kendisinden fıkıh öğrendi.

Muhammed bin Abdullah Ensârî, “Hazreti Ömer devrinden bu yana, İsmail bin Hammâd bin Ebû Hanîfe’den daha iyi bir kadı ta’yin edilmedi” deyince, “Hasen-i Basrî de mi?” diye soruldu, “Hayır! O hariç” diye cevap verdi.

İsmail bin Hammâd’a, felçli hâlde iken bir adam geldi. O’nun felçli hâlini görünce “Senin yarı yerin gitmiş” dedi. İsmail bin Hammâd (radıyallahü anh) bunu diyene karşı, “Değil benim yarım, benden bir kıl da kalsa, sana kadılık yapmaya yeter” cevâbını verdi. Basra kadılığından ayrılırken müslümanlar, “Sen bizim kanımızı ve malımızı korudun” diyerek duâlarla uğurladılar. Yerine yirmi yaşındaki Yahyâ bin Eksem (radıyallahü anh) kadı ta’yin edildi.

İsmail bin Hammâd, genç yaşta vefât etmesine rağmen, birçok kitap yazdı. Bunlardan Hanefî fıkhını toplayarak rivâyette bulunduğu, Kitâb-ı Câmi’ fî furûi’l-fıkhı’l-Hanefî, Kitâbü’l-İrcâ ve Kaderiyye fırkasını tenkit ettiği Kitâbü’r-redd-i ale’l-Kaderiyye adlı eserleri bilinmektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) El-Fevâîd-ül-behiyye sh. 46

2) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 258

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 268

4) El-A’lâm cild-1, sh. 313

5) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 243

6) Tabakât-ül-Fukahâ sh. 25